

קול נداء إفريقيا Africa Calling

האוסף האפריקאי נחשף מחדש
إعادة كشف المجموعة الأفريقية
The African Collection Revealed

| 3.1.26-4.4.25 |

מסכת פנים לריקוד זאוי (פגלי הו) בני טורו, חוף השנהב
אמצע המאה ה-20, עץ, צבע שמן, מתנת יקותיאל פדרמן, חיפה, צילום: יובני אורל

בחסות משפחת פדרמן לזכר יקותיאל פדרמן,
תורם מרכזי לאוסף אפריקה

קול نداء إفريقيا Africa Calling

האוסף האפריקאי נחשף מחדש
إعادة كشف المجموعة الأفريقية
The African Collection Revealed

להדרכה בתערוכה מפי האוצרים,
דורית שפיר ומאיר איטקין,
סרקו את הקוד <<<

ההדרכה מועברת בשפות: עברית,
רוסית, ערבית ואנגלית.

דבר האוצרת | דורית שפיר

יבשת אפריקה משופעת במגוון רב של תרבויות, ולכל אחת מבנים חברתיים, קוסמולוגיה, מיתולוגיה וסגנונות אמנות הייחודיים לה. כיום, רוב תושבי אפריקה שמדרום לסהרה מזדהים כנוצרים או מוסלמים. יחד עם זאת, הם שמרו על אמונות אנימיסטיות עתיקות יומין הניכרות בפולחן ובטקסים, כחלק בלתי נפרד מזהותם החברתית.

אנימיזם הוא האמונה שבכל הדברים ביקום שוכנות רוחות שניתן לרתום לטובת האנושות, וכי יש לפייסן בעזרת פרקטיקות טקסיות מובנות. בין אם הפריטים המוצגים כאן הם מסכה, דמות מגולפת, אריג או עצם, כולם נתפסים כבעלי כוח חיים. הרבה מעבר להיותם אמנות, חפצים אלה מסוגלים לשנות את המציאות או לשקף אותה. בהיעדר שפה כתובה, הפריטים מדברים באמצעות דימויים, צבעים וצורות המספרים סיפור, מְזַמְנים את האבות הקדמונים לפעול, או מלמדים את הקהילה נורמות וערכים חברתיים.

אוסף המוזיאון הכולל כ-1,000 פריטים אתנוגרפיים מאפריקה נותר נסתר מעיני הציבור במשך שלושים שנה. פריטי האוסף הם תרומתם של אספנים נלהבים ותורמים מסורים מרחבי העולם, אשר חקרו ללא ליאות תרבויות ואזורים במרחבי אפריקה. עבודות אלה הוצגו בעבר במוזיאון לאתנולוגיה של חיפה, שנוסד בתחילת שנות ה-50 של המאה ה-20 ושכן ברחוב ארלזורוב עד שנת 1995. התערוכה "קול אפריקה" שבה ומעניקה קול ליצירות אלה וקוראת לצופים לצלול לתוך התרבויות המגוונות והתוססות של אפריקה.

תצלום מהתערוכה "אלילים וצלילים" במוזיאון לאתנולוגיה, חיפה, 1985

תצלום מארכיון המוזיאון לאתנולוגיה של חיפה: חיי היומיום בחוף השנהב, מאלי, סנגל, קמרון, קונגו הבלגית ודרום אפריקה, שנות ה-40 עד שנות ה-70 של המאה ה-20

|| המוזיאון לאתנולוגיה, חיפה

חיפה היא שער בינלאומי – נמלה מחבר את ישראל ליעדים גלובליים רבים, ונתיבי שיט עוברים דרכה לאירופה, אסיה ואמריקה. מיקום אסטרטגי זה הפך את חיפה לאתר המושלם למוזיאון לאתנולוגיה היחיד מסוגו בישראל.

המוזיאון נוסד על ידי אבא חושי, ראש עיריית חיפה בשנים 1951-1969, וד"ר דב נוי, האתנולוג וחוקר הפולקלור הנודע. המוזיאון ביקש לשמר ולחשוף את המורשת התרבותית והחזותית של קהילות אתניות מרחבי העולם. האוסף המקיף שלו כלל חפצי אמנות ופולחן, כלי נגינה, טקסטיל וכלים, שכל אחד מהם מספר סיפור ייחודי על האנשים והמסורות שמהם הגיע. האוסף כולל גם ארכיון של תצלומים אתנוגרפיים המתעדים גברים ונשים בטקסים ובפעילויות יומיומיות.

במהלך השנים, אספנים, חובבי אמנות וזמרים, בעלי זיקה לישראל אשר תמכו בייעודו של המוזיאון, תרמו שלל חפצים ממגוון תרבויות. האוסף האתנוגרפי האפריקאי שממנו נלקחו החפצים לתערוכה זו כולל כ-1,000 פריטים. ערכו נובע בעיקר מהיותו אוסף אתנוגרפי של תרבויות חומריות אפריקאיות, יותר מאשר אוסף של אמנות אפריקאית. המניע של האספנים לא היה לרכוש את הפריטים היפים ביותר, אלא לאסוף מכלול מקיף של חפצים המספרים סיפור מלא על תרבות מוגדרת - מהדרכים שבהן סגדה לאבותיה הקדמונים, ועד למנהגי האכילה.

אוצרות אלה לא הוצגו בכומבי מאז שנת 1995, עת סגר המוזיאון את שעריו. שלושה עשורים מאוחר יותר, תערוכה זו היא מחווה למוסד ההיסטורי: היא מציעה לציבור נקודת מבט חדשה על אוסף יוצא דופן זה, המלווה במחשבה ביקורתית על שיטות האיסוף.

מסכה דמוית ציפור (קלעו), בני דאן, חוף השנהב
אמצע המאה ה-20, עץ מתחת 'קוּתְאֵל' פֶּדְרֵמֶן, חיפה, צילום: יבני אידל

כתר המנהיג בני לונדה, הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו או אנגולה, אמצע המאה ה-20
חרוזי זכוכית ופלסטיק, עור, רפיה, צילום: יבגני אידל

קישוט ויוקרה

תרבויות אפריקה שמדרום לסהרה הן חברות היררכיות, שבהן הדרגה והמעמד מוגדרים היטב ומבטיחים סדר והרמוניה בתוך הקהילה. במרכז עומדת האמונה שאי-סדר וקונפליקט בחברה האנושית גורמים להרס הסביבה הקרובה, ובכוחם אף לגרום הרס ליקום כולו. בתרבויות אלה, סמלי מעמד מסומנים באמצעות חפצים המעוצבים בקפידה, עיטורי גוף וטקסטיל, המבליטים את הבדלי המעמדות החברתיים.

אריג הקנטה הוא עבודת יד העשויה בקפידה. אריג זה היה שמור בעבר למעמד המלכות בלבד, והוא מוכר כסמל למעמד חברתי וכמורשת תרבותית. את האנקרה, שרשרת חתונה מסורתית, לבשו נשות שבט המסאי עם נישואיהן. שרשרת זו מסמלת את מעמדן בתוך משפחותיהן ובתוך קהילתן הרחבה. דוגמה נוספת היא חצוצרת צד העשויה שנהב של בני המנבטו, ששימשה לעתים כפריט סחר יוקרתי. כלים אלה היו חלק בלתי נפרד מסמלי המלכות, ובעזרתם הכריזו על בואו וצאתו של המלך.

בכלים מפוארים במיוחד השתמשו בטקס שתיית הבירה שנועד לכבד את רוחות האבות. המכסים של כדי הבירה הססגוניים המקשטים את קיר הגלריה הם מן הנכסים היקרים ביותר של בני הזולו.

מכסים לכדי בירה (אמקמה). בני זול, דרום אפריקה, ראשית – אמצע המאה ה-20
סבי דקל איללה, חרזי זכוכית ופלסטיק, מתנת סטיבן ועדן כהן (זכרון יעקב), לדבר הוריהם רוי כהן
וסוניה כהן סטרוס (ירדן), ומוריס וסוניה הופמן (רעננה, לשעבר יוהנסבורג), צילום: יבני אידל

עצמות ניבוי (דיטאולזה), בני זולו או סות'ו, דרום אפריקה, ראשית המאה ה-20, צילום: יבגני אידל

מעבדת ניבוי וריפוי

מסורת הריפוי של הסנגומה בדרום אפריקה היא בת מאות שנים ועברה מדור לדור. סנגומה (מהמילה isangoma בשפת הזולו, שפירושה "לנבא" וגם "לתופף בתופים") היא הכינוי לספקי שירותי בריאות זמן רב לפני הופעתה של הרפואה המודרנית. האמונה היא כי יכולות הריפוי והניבוי של הסנגומה הן מתנה מהאבות הקדמונים, המשמשים מדריכים רוחניים. הסנגומות שומרות על קשר עמוק עם האבות באמצעות טקסים, תפילות ומנחות. מסע החניכה לסנגומה הוא תובעני ועמוק מבחינה רוחנית. הוא מתחיל עם "קריאה", שלעיתים קרובות באה לידי ביטוי כמחלה או כחזיונות מוזרים. האמונה היא כי הקריאה מגיעה ישירות מהאבות, המלווים את המרפא או המרפאה בתהליך ההכשרה העשוי להימשך מספר שנים.

שיטות הריפוי של הסנגומה הן הוליסטיות וכוללות פתרון חלומות, צמחי מרפא, טקסים ותקשור עם האבות הקדמונים. באמצעות חפצים, כמו עצמות, אבנים וצדפים, הסנגומה קורא את הדפוסים והסמלים כדי להבין מהו מצבו של המטופל. פרקטיקה זו הידועה כ"זריקת העצמות" היא היבט מרכזי בתורת הניבוי של הסנגומה. לאחר אבחון שורש המחלה, הסנגומה תרקח תרופות צמחים, תבצע טקסי טיהור, או תערוך טקסים כדי לפייס את האבות.

תהליך העיור, הקולוניאליזם וההשפעה של הרפואה המערבית תרמו לירידה במספר הסנגומות הפעילות. עם זאת, גם היום, הם ממשיכים לשמש מנהיגים ומנהיגות רוחניים בקהילותיהם ונקראים לעתים קרובות ללוות לידות, חתונות ולוויות. הסנגומות זוכים לכבוד רב בחברות דרום אפריקאיות, והם ממלאים תפקיד חיוני בחיזוק הקשרים הקהילתיים ובשמירה על ההרמוניה בין החיים לבין האבות הקדמונים.

האוסף העשיר של כלי המרפא המסורתיים הוא חלק מאוסף ייחודי של חפצים מאגיים-דתיים מדרום אפריקה. את האוסף רכשה מריה שטיין לסינג, תומכת ידועה של אמנות ופריטים אפריקאים במהלך שנות ה-40. שטיין לסינג היא יהודייה שנולדה בגרמניה בשנת 1905 והיגרה לדרום אפריקה בשנת 1936. שם נשבתה בקסמן של האמנות והמלאכות האפריקאיות והפכה לאספנית נלהבת. מאוחר יותר, נרכש האוסף של שטיין לסינג בידי רוזה ואן חלדרן והילדה פורביצקי, שתיהן פליטות יהודיות מגרמניה, שחיו בגלוי כזוג בקייפטאון, דרום אפריקה. בשנת 1960, עם מותה של רוזה ואן חלדרן, נתרם האוסף במלואו למוזיאון לאתנולוגיה של חיפה.

צלמית הגנה (צ'יקשיקישו), בני צ'וקוה, זמביה
אמצע המאה ה-20, ראפיה, עץ, צבעים טבעיים,
צילום: יבגני אידל

מסכת אגודת נטומו, בני בִּמְנָה, מאל, אמצע המאה ה-20, עץ, מתנת יקותיאל פדרמן, חיפה, צילום: יבגני אידל

לחיות עם הרוחות

חברות אפריקאיות מאמינות כי הפיסי והרוחני, החיים והמוות, שזורים זה בזה בקיום הרמוני. איזון עדין זה נשמר באמצעות טקסים ותרבות חזותית. דואליות זו נטועה עמוק בחיי היומיום, והיא מעצבת פרקטיקות חברתיות, נורמות תרבותיות ואמונות אישיות.

החיים נתפסים כחוויה הוליסטית, שבה העולם הבלתי נראה הוא חלק חיוני מהנראה. משום כך, גם ההיבטים היומיומיים של החיים, כמו עבודה, משפחה וקשרים חברתיים נושאים משמעות רוחנית. אפילו הפעולות הפשוטות ביותר יש בכוחן להשפיע על האיזון הקוסמי הגדול יותר, ולכן ההכרה בכוחן של הרוחות הכרחית. אירועי מעבר, כמו לידות, חתונות וטקסי חניכה, נחגגים בטקסים קהילתיים המכבדים את האבות ומזמנים את נוכחותם להדרכה ולהגנה על החיים. המסכות הטקסיות, בליווי בגדים ומוזיקה חיה, מגלמות זמנית את רוח האב הקדמון ומסייעות לטקס המעבר. בדומה לכך, פסלים אינם רק ייצוגים אסתטיים, אלא כלים של כח החיים הנרתמים למען הטוב.

ערכים רוחניים נותרו חלק חיוני מהקיום, על אף שינויי העתים והחיים העירוניים המודרניים. הדואליות של החיים החילוניים והרוחניים באפריקה משקפת הבנה עמוקה של החיבור בין כל היבטי החיים. היומיומי ספוג במשמעות רוחנית, והמוות נתפס כמהלך טבעי של החיים.

דגלי טלאים עם סמלי מלכי דהומיי, בנין, אמצע המאה ה-20,
צילום: מאיר איטקין

▲▲▲ תקשורת חזותית

בתקופה הטרומ-קולוניאלית, רוב החברות האפריקאיות נשענו על תקשורת בעל-פה ותקשורת חזותית במקום תקשורת כתובה. ברבות מתרבויות אלה, שימשו מוטיבים חזותיים אמצעי תקשורת רב עוצמה, החורג ממגבלות המילים הכתובות. צבעים, סמלים ודפוסים הנטועים עמוק במיתולוגיה, בפולקלור ובאמונות רוחניות, יצרו שפה חזותית שאפשרה תקשורת עמוקה יותר. שפה זו נושאת איתה ערכים ואמונות, ומרכיבה משקפים מעמד חברתי, נרטיבים היסטוריים וסיפורים אישיים.

צורות גיאומטריות, כמו משולשים, עיגולים וריבועים מסמלים יסודות של החיים, כמו מחזור הקיום, אחדות ומערכת הקשרים בין כל הדברים. צבעים נבחרים בקפידה כדי להעביר מסרים מסוימים. כל אחד נושא משמעויות והקשרים ייחודיים המשתנים בין התרבויות. לדוגמה, בתרבות המסאי בקניה ובטנזניה, האדום שולט בלבוש ובקישוטים ומסמל אומץ ואחדות האומה. שחור מייצג את עולם הרוח, את המסתורי והלא ידוע, כמו גם סמכות ותחכום. זהו גם צבע האבל והכבוד למתים. בחלק מתרבויות מערב אפריקה, שחור קשור לאבות הקדמונים ולחוכמה שהם מעניקים לאלה החיים. במנהגים הדתיים של היורובה, לבן מסמל את נוכחות האלים ואת חסדם. השימוש בשפה מושגית זו של סימנים וסמלים הוא עדות לתושייה וליצירתיות של התרבויות האפריקאיות.

סיירוס קבירו, השמש של יפו, שני תצלומים צבעוניים, באדיבות סרג' תירוש ואוסף Africa First

היברידיות

בתהליך הקולוניזציה של המאות ה-19 וה-20 נקבעו גבולות מלאכותיים, ואדמות חולקו בין כוחות אירופאיים שהשתלטו על העושר החומרי והרוחני של אפריקה. הקולוניזציה הביאה עמה שינויים הרסניים, ולמרות העצמאות שהושגה במחצית השנייה של המאה ה-20, השאירה הנוכחות האירופאית חותם בל יימחה על התרבות והאמנות האפריקאית. אולם באותה מידה, השפיעה האמנות האפריקאית המסורתית על אמנים אירופאים. הפסלים הפולחניים האפריקאים שהובאו לאירופה שימשו כזרז לחידושים של אמנים מודרניים שחיפשו אלטרנטיבות לייצוג ריאליסטי. אמנים כמו פיקאסו, מאטיס ומודליאני שאבו השראה מאוספי החפצים האפריקאים שהוצגו במוזיאונים אתנוגרפיים ובמוזיאונים של הטבע בתחילת המאה ה-20. אוספים אלה הם היבט נוסף של הניכוס האירופאי של אפריקה. לעתים קרובות, הקולוניאליסטים האירופאים תפסו את עצמם, את התרבות החומרית שלהם ואת מערכות השלטון שלהם כעליונים על אלה של אפריקה - עמדה שסייעה להם להצדיק את מפעליהם הקולוניאליים. הלך מחשבה זה תרם לערעור הזהויות והפרקטיקות הילידיות והביא לשלילת ערכה של האמנות האפריקאית המסורתית ושל משמעותה התרבותית העמוקה.

היצירתיות, התושייה והמיומנות של אמנים אפריקאים היוו השראה לחובבי אמנות ולהקמת בתי ספר לאמנות לשם כיתוח שווקים הפונים לטעם המערבי. המיומנויות יוצאות הדופן של בעלי מלאכה אפריקאים, שהוכשרו ליצור אמנות טקסית ופולחנית העוקבת אחרי קודים קנוניים קפדניים, גויסו ליצירת יצירות. תהליך זה יצר סגנון היברידי שלא היה לגמרי אפריקאי ולא לגמרי מערבי. השימוש בצבעי שמן וזיגוגים קרמיים ססגוניים והשילוב של ריאליזם ואקספרסיביות היו זרים לאמן האפריקאי, שעבד בתוך היררכיה קפדנית של מסורות אפריקאיות ואירופאיות. הדבר נכון גם ליצירת חפצי נוי וציורים בעלי ערך אסתטי בלבד ונטולי משמעות טקסית. היברידיות זו שיקפה את המשחק הדינמי בין מסורת למודרניות, בתקופה שבה אפריקה עברה שינויים מדיניים דרמטיים.

אידיאליזציה ויופי

צלמיות נְלִנִי הנשׂיים הן אידיאליזציה של יופי נשי צעיר. הן משמשות גברים צעירים מבני בְּמֶנְה לאחר חניכתם לבגרות, כייצוג של האישה האידיאלית הראויה לנישואין. למרות שניתן לזהותן בקלות כיצירות של בני במנה, הן הותאמו לטעם האירופאי: דמויות הנשים נושאות מטען על ראשן, סטריאוטיפ אפריקאי, שאינו רווח באמנות שלבני במנה.

צלמיות הנייליני ופריטים רבים אחרים בתערוכה הם תרומתו של יקותיאל פדרמן, איש עסקים בינלאומי, תעשיין ומייסד רשת מלונות דן. פדרמן נולד בשנת 1914 בקמניץ, גרמניה, היגר לישראל בשנת 1940 והתיישב בחיפה. בתחילת שנות ה-60 הרחיב פדרמן את עסקיו למערב אפריקה, בעיקר בתחום הנדל"ן והתשתיות. בזמן נסיעותיו לאפריקה, הוא פיתח חיבה והבנה לתרבות החזותית המקומית ויצר קשרים הדוקים עם בעלי גלריות ואספנים מקומיים. לבקשתו של ראש עיריית חיפה אבא חושי, רכש פדרמן חפצי אמנות אפריקאים, כדי להרחיב את אוסף המוזיאון לאתנולוגיה של חיפה, שזה עתה קם. רבים מהחפצים נרכשו מגלריית Rose d'Ivoire באביג'אן, היוקרתית הידועה במקורותיה האיכותיים. בוהומיל הולאס, האנתרופולוג המפורסם ומנהל מוזיאון התרבויות של חוף השנהב שימש בגלריה זו כמתווך בין הגלריה לקונים זרים. בחלק מהחפצים שרכש, נרמזת השפעה שהייתה אולי לפדרמן על אמנים מסורתיים מקומיים מחוף השנהב.

Конфликт и синтез культур

Колонизация Африки в XIX–XX веках привела к созданию искусственных границ, разделению земель между европейскими державами и присвоению материальных и духовных богатств континента. Этот процесс сопровождался разрушительными изменениями, и, хотя во многих странах во второй половине XX века была достигнута независимость, европейское присутствие оставило неизгладимый след в африканском искусстве и культуре — так же, как и традиционное африканское искусство повлияло на европейских художников.

Африканские ритуальные скульптуры, привезенные в Европу, вдохновили современных художников на поиски альтернатив реалистичному изображению.

В начале XX века Пикассо, Матисс и Модильяни черпали вдохновение в африканских артефактах, представленных в этнографических и естественнонаучных музеях Европы (еще один пример присвоения Африки европейцами). Колонизаторы зачастую считали свою культуру и систему управления превосходящими африканские, что служило оправданием их экспансии. Такой взгляд подрывал традиционную идентичность, обесценивал африканское искусство и его глубокое культурное значение.

Тем не менее, талант, мастерство и изобретательность африканских художников привлекли внимание западных коллекционеров и предпринимателей, которые стали создавать художественные школы, ориентированные на западный рынок. Исключительное ремесленное мастерство африканских художников, веками обучавшихся каноническим традициям ритуального искусства, было использовано для производства произведений, подобных представленным в этом зале. Так зародился гибридный стиль, находящийся на пересечении африканской и европейской традиций.

Бела, Леопард и две антилопы, Конго, 1950-е гг. Фото: Евгений Эйдель

Использование таких материалов, как масляные краски и цветная керамическая глазурь, а также элементы реализма и экспрессионизма, были чужды африканским художникам, работавшим в рамках традиционных походов. Это же касалось создания декоративных предметов и картин, которые не имели ритуального значения, а представляли собой исключительно эстетические объекты. Этот стиль отражает сложный диалог между традицией и модернизацией в эпоху, когда африканские государства переживали коренные трансформации и искали свое место в новом мире.

Гирьки для взвешивания золота народа ашанти, Гана, XVIII–XIX вв.
Дар Ганы через посла Израиля Шауля Бен Хаима. Фото: Евгений Эйдель

Коммуникация через визуальные образы

До колонизации большинство африканских обществ полагались не на письменность, а на устные и визуальные формы передачи информации. В этих культурах образы играли ключевую роль, позволяя передавать смысл, находившийся за пределами возможностей письменного слова. Цвета, символы и узоры, укорененные в мифологии, фольклоре и духовных представлениях, формировали сложную систему знаков, с помощью которой можно было выразить глубокие идеи, передать статус, исторические события и личные истории.

Геометрические фигуры, такие как треугольники, круги и квадраты, символизируют различные аспекты жизни: цикличность существования, единство и взаимосвязь всего сущего.

Флаги с гербами королей Дагомеи, Бенин, середина XX в. Фото: Мерв Иткин

Цвета тщательно подбираются в соответствии с их значением, которое варьируется от культуры к культуре. Например, в культуре масаи (Кения и Танзания) красный цвет доминирует в одежде и украшениях, олицетворяя смелость и единство народа. Чёрный символизирует мистическое и духовное начало, власть и изысканность, а также траур и почитание умерших. В некоторых культурах Западной Африки он ассоциируется с предками и мудростью, передающейся от них живым. В религиозной традиции народа йоруба (Нигерия) белый цвет обозначает присутствие богов и их благосклонность.

Эта концептуальная система знаков и символов свидетельствует о богатстве и творческой гениальности африканской культуры, сохранившей глубинные смыслы и традиции в языке визуальных образов.

Жизнь среди духов

С помощью ритуалов и визуальной культуры африканские общества поддерживают хрупкое равновесие между мирским и духовным, жизнью и смертью, воспринимаемыми как единое целое и гармонично сосуществующими друг с другом.

Эта двойственность, глубоко укоренившаяся в повседневной жизни, формирует обычаи, культурные нормы и личные убеждения.

Жизнь рассматривается как целостный процесс, в котором невидимый мир неотделим от видимого. Мирские аспекты бытия — работа, семья, социальные связи — несут в себе не только материальное, но и духовное значение. Даже самые простые действия могут повлиять на космический баланс, а потому их сопровождение ритуальными жестами и обращением к духам становится необходимым.

Ритуалы перехода, такие как рождение, брак и инициации, сопровождаются коллективными церемониями, призванными почтить предков и призвать их для защиты и наставничества живых. Ритуальные маски, надеваемые во время церемоний, вместе с традиционными нарядами и живой музыкой становятся воплощением духа предка, помогая совершить переход в новую стадию жизни.

Подобно этому, скульптуры в африканской культуре — это не просто произведения искусства, а резервуары жизненной силы, использующиеся во благо.

Женская маска (геледе), народ йоруба, Нигерия, начало XX в. Фото: Евгений Эйдель

Несмотря на влияние современного мира и урбанизации, духовные ценности продолжают занимать центральное место в жизни африканских обществ. Двойственность мирского и духовного отражает глубокое понимание взаимосвязанности всех аспектов жизни. Каждодневная реальность пронизана сакральным смыслом, а смерть воспринимается как естественное продолжение жизненного пути.

Хотя урбанизация, колонизация и распространение западной медицины привели к сокращению числа практикующих сангом, они по-прежнему играют важную роль в общинах. Их приглашают для проведения обрядов, сопровождающих рождение, брак и похороны. В южноафриканских культурах сангомы глубоко уважаемы, поскольку помогают поддерживать связь между живыми и их предками, укрепляя духовные и общественные связи.

Коллекция инструментов, одежды и магических предметов сангом, представленная в этом зале, была собрана в 1940-х годах Марией Штейн-Лессинг — искусствоведом, антропологом и одним из первых арт-дилеров традиционного южноафриканского искусства.

Родившись в Германии в 1905 году, она эмигрировала в Южную Африку в 1936 году, где занималась преподаванием и собрала большую коллекцию местных артефактов. Позже её коллекция перешла в руки Розы фон Гельдерен и Хильды Пурвицки — двух еврейских беженок, которые были первой открытой однополрой парой в Кейптауне. В конце 1960-х, после смерти Розы фон Гельдерен, вся коллекция магико-религиозных артефактов была передана в дар Этнографическому музею Хайфы.

Все экспонаты в этом зале были переданы музею Хильдой Пурвицки в память о Розе фон Гельдерен, если не указано иное.

Кости для гадания (дитаола), народ зулу или сото, Южная Африка, начало XX в., кости, семена, камни, ракушки. Фото: Евгений Эйдель

Лаборатория Целителя

Традиция сангом — традиционных целителей Южной Африки — уходит корнями в глубину веков и передается из поколения в поколение. Сангомы (от зулусского *isángoma* — «предсказатель», «тот, кто стучит в ритуальный барабан») занимались лечением задолго до появления современной медицины. Считается, что их способность исцелять и прорицать — это дар предков, с которыми они поддерживают глубокую духовную связь через ритуалы, молитвы и жертвоприношения.

Путь сангомы сложен и полон духовных испытаний. Он начинается с «зова» (*ubizo*), который может проявляться в виде болезни или странных видений. Этот зов исходит непосредственно от предков, направляющих человека на предназначенный ему путь, обучение которому может длиться несколько лет.

Методы, которыми пользуются сангомы, многогранны. Они включают толкование сновидений, изготовление травяных снадобий, проведение ритуалов и общение с духами предков. Одним из главных инструментов диагностики является «бросание костей» — ритуал, во время которого прорицатель бросает кости, камни и раковины на специальный соломенный коврик, а затем интерпретирует их комбинации, чтобы выявить источник заболевания. После этого сангома может назначить лекарственные травы, провести обряд очищения или организовать церемонию в честь предков.

Церемониальное ожерелье сангомы, Южная Африка, начало XX в.
Фото: Евгений Эйдель

Украшение и Престиж

Культуры субсахарской Африки представляют собой иерархические общества, в которых статус и социальные ранги строго определены, что помогает поддерживать порядок и гармонию в общине. В основе этих представлений лежит вера в то, что хаос и конфликты среди людей могут вызвать разрушительные последствия не только для окружающего мира, но и для всей Вселенной.

В этих культурах символы статуса — искусно изготовленные предметы, украшения и ткани — играют важную роль в определении социального положения. Например, представленное здесь одеяние кенте — роскошный текстиль, сотканный вручную с особым мастерством — был привилегией исключительно королевских особ. Сегодня кенте признано символом социального статуса и культурного наследия.

Традиционное ожерелье энкарева женщины народа масаи надевали в день свадьбы; оно обозначало их новый статус в семье и обществе. Еще один важный предмет — продольная труба народа мангбету, вырезанная из слоновой кости. Этот музыкальный инструмент использовался не только как предмет престижа, но и как символ королевской власти, сообщая о прибытии или отбытии правителя.

Кукла плодородия, народ ндебеле, Южная Африка, середина XX в. Фото: Евгений Эйдель

Употребление пива в Южной Африке также связано с символикой статуса и поклонением духам предков. Ритуальные церемонии сопровождалась пирами, где на столах стояли чаши, накрытые плетеными крышками имбенге, украшенными разноцветным бисером.

Имбенге, представленные на одной из стен зала, являются одними из самых ценных предметов в культуре народа зулу.

Хайфский этнографический музей

Стратегическое положение Хайфы с ее портом и регулярными судоходными маршрутами, связывающими Израиль с Европой, Азией, Африкой и Америкой, сделало наш город идеальным местом для единственного в стране этнографического музея.

Основанный Аббой Хуши, мэром города с 1951 по 1969 год, и доктором Довом Ноем, известным этнологом и фольклористом, Хайфский этнографический музей ставил своей целью сохранить и продемонстрировать культурные особенности и искусство всех народов мира, его обширная коллекция включала иудаику, музыкальные инструменты, текстиль, украшения и другие артефакты, за каждым из которых стояла уникальная история. Частью коллекции был архив этнографических фотографий, документировавших ритуалы и повседневную жизнь разных стран – некоторые из них, полученные из Африки, представлены на этой выставке.

Со временем музей вдохновил коллекционеров, любителей искусства и предпринимателей, которые были связаны с Израилем и ценили миссию музея, на пожертвования предметов, принадлежащих разным культурам.

Африканская этнографическая коллекция, значительная часть которой экспонируется на выставке, включает около тысячи артефактов. Ее ценность заключается в том, что она имеет дело не с искусством, а именно с этнографией: иными словами, мотивацией коллекционеров было не приобретение самых красивых масок и скульптур, а скорее сбор предметов материальной и духовной культуры, который мог бы рассказать историю конкретных народов, начиная с культов предков и заканчивая кулинарными предпочтениями.

Фото повседневной жизни в Кот-д'Ивуаре, Мали, Сенегале, Камеруне, Бельгийском Конго и Южной Африке, 1940-1970-е гг. Из архива Хайфского музея этнографии.

Эти сокровища не выставлялись в Израиле с 1995 года, когда музей прекратил свою работу. Три десятилетия спустя Хайфский музей искусства отдает дань своему предшественнику, предлагая публике свежий взгляд на эту необычную коллекцию, а также критически размышления о методах коллекционирования в колониальную эпоху.

Женские фигурки "ньелени"

представляют собой идеализированный образ молодой женской красоты. Эти фигурки вручались юношам из народа бамана после прохождения обряда инициации — как символ идеальной женщины, достойной брака. Несмотря на то что их легко можно распознать как работы мастеров бамана, их форма адаптирована под европейский вкус: женские фигуры изображены с грузом на голове — распространённый африканский стереотип, который, тем не менее, не характерен для оригинального искусства бамана.

Фигурки ньелени, как и многие другие предметы в этой выставке, были пожертвованы Йекутиэлем Федерманом — международным бизнесменом, промышленником и основателем гостиничной сети Dan. Федерман родился в 1914 году в Кемнице (Германия), репатриировался в Палестину в 1940 году и поселился в Хайфе. В начале 1960-х годов он расширил свои деловые интересы в Западной Африке, в частности — в сфере недвижимости и инфраструктуры. Во время своих поездок он развил интерес и глубокое понимание местной визуальной культуры, наладив прочные связи с местными галереями и коллекционерами.

По просьбе мэра Хайфы Аббы Хуши, Федерман приобрёл африканские произведения искусства с целью пополнения нового этнографического собрания Музея Хайфы. Многие предметы были приобретены в престижной галерее Rose d'Ivoire в Абиджане, известной высоким качеством своей коллекции. Известный антрополог богумила Ола, директор Музея культур Кот-д'Ивуара, в то время выступал в галерее посредником между продавцами и международными покупателями. В некоторых из представленных здесь артефактов можно заметить намёк на возможное влияние Федермана на традиционных художников Кот- д'Ивуара.

Женские фигурки "ньелени". Народ бамана, Мали, середина 1960-х годов
Дерево. Подарок Йекутиэля Федермана, Хайфа Фото: Эли Познер

קול نداء أفريقيا Africa Calling

האוסף האפריקאי נחשף מחדש
إعادة كشف المجموعة الأفريقية
The African Collection Revealed

Для получения информации
по выставке от кураторов
Дорит Шафир и Меира Иткина
отсканируйте код >>>

Информация доступна на
иврите, русском, арабском и
английском языках.

Голос Африки: открывая африканскую коллекцию заново

Африканский континент богат множеством культур, каждая из которых имеет свои собственные социальные институты, космологию, мифологию и художественные стили. Сегодня народы Африки к югу от Сахары в основном считают себя христианами или мусульманами, но при этом сохраняют древние анимистические верования, которые проявляются в ритуалах и церемониях, остающихся неотъемлемой частью их социальной идентичности.

Анимизм — это вера в то, что все во вселенной наполнено духами, которые могут действовать на благо человечества и которых необходимо умиротворить посредством строгих ритуалов и подношений. Независимо от того, принимают ли они форму маски, резной фигуры, тканого текстиля или изделия из кости, выставленные здесь экспонаты, согласно верованиям, обладают жизненной силой. Выходя за рамки искусства как такового, эти предметы предназначены для трансформации или передачи сути реальности. В отсутствие письменности они говорят посредством изображений, цветов и форм, которые рассказывают историю, призывают предков вмешаться или учат сообщество принятым социальным нормам и ценностям.

Коллекция африканских этнографических артефактов музея, которая оставалась скрытой от публики в течение более 30 лет, включает около 1000 экспонатов, подаренных страстными коллекционерами и преданными дарителями со всего мира, которые интенсивно исследовали определенные культуры и регионы Африки. Эти работы ранее выставлялись в Хайфском музее этнографии, основанном в начале 1950-х годов и располагавшемся на улице Арлозорова до 1995 года.

Открывая эти работы заново, выставка «Голос Африки» приглашает зрителей погрузиться в многообразие и яркость африканских культур.

Куратор: Дорит Шафир
Исследование: Меир Иткин

Голос Африки:

открывая африканскую
коллекцию заново

| 3.1.26-4.4.25 |

Фото повседневной жизни в Kot-d'Ivoire, Мали, Сенегале, Камеруне, Бельгийском Конго и Южной Африке. 1940-1970-е гг. Из архива Хайфского музея этнографии.